

Od Jom preko Velikog petka do Kipura

Jasminka DOMAŠ, *Izabrana. Život Edith Stein*, Zagreb, Bet Israel – Litteris, 2017, 180 str.

Jadranka Brnčić

jbrncic@ffzg.hr

Edith Stein rođena je (12. listopada 1891. na Jom Kipur) u Wroslawu (Breslau), u ortodoksnoj židovskoj obitelji. Zarana se počela pitati o smislu ljudskoga života. Studirala je filozofiju na sveučilištu u Göttingenu, gdje je slušala fenomenološka predavanja Edmunda Husserla, a nakon stjecanja doktorata (bila je prva žena u Njemačkoj koja je doktorirala iz područja filozofije) s temom *O problemu empatije (Zum Problem der Einfühlung)* polazeći od filozofije Maxa Schelera, postala, ne bez poteškoća, Husserlovom asistenticom. Bila je angažirana u feminističkom aktivizmu, za prvih ratnih dana volontirala je kao pomoćna medicinska sestra u vojnoj bolnici.

Prvi svjetski rat pokosio je na stotine tisuća žrtava, među kojima i njezinoga prijatelja Adolfa Reinacha. Za posjeta njegovoj udovici prvi puta se sreća s križem. Otada se sve više druži s kršćanima među filozofima i bavi se fenomenom empatije, međuosobnim odnosima, kritikom totalitarizma.

Filozofija, međutim, nije mogla zadovoljiti njezinu čežnju za apsolutnim. U Freiburgu se upoznala s Husserlovom učenicom Hedwigom Conrad-Martius. Kod nje je često provodila dio svojih praznika, tako i ljeto 1921. godine. Jedne večeri uzela je iz prijateljčine biblioteke *Život Svete Terezije Avilske*. »Počela sam čitati, bila sam odmah očarana i nisam prestala dok nisam došla do kraja. Kad sam zatvorila knjigu, rekla sam sama sebi: 'To je istina!'« Na Novu godinu 1922. krstila se u Katoličkoj crkvi uzevši ime Tereza – Hedviga. Potom je otišla u Bratislavu da to priopći majci Augusti, odanoj židovskoj vjeri i predanoj skrbiteljici za obitelj. Majci zacijelo nije bilo lako što joj je kći prihvatila vjeru progonitelja Židova. Obje su plakale. S vremenom su naučile nositi jedna drugu.

Edith potom predaje po cijeloj Njemačkoj o položaju žena u društvu i u Crkvi, o statusu laika, o odgoju mladih, o seksualnom odgoju, o antropološkim temama. Prevodi djela Johna Henryja Newmana, Tome Akvinskog te piše, sve više se udaljujući od svojega učitelja Husserla. Čim je Hitler došao na vlast, aktivno se protivi nacizmu te piše papi Piju XI. tražeći da Crkva zauzme jasan stav protiv »idolatrije rase«.

Godine 1933., na blagdan Terezije Avilske, ušla je u karmelićanski samostan u Kölnu i uzela ime sestra Terezija Benedikta od Križa. Radila je kao profesoricica na Pedagoškom institutu u Münsteru te pisala knjige o katoličkoj filozofiji, kao i svoju knjigu *Konačno biće i Vječno biće (Endliches und ewiges Sein)* u kojoj obrazlaže kako poznavanje Boga mora prolaziti kroz poznavanje sebe. Pet godina potom sklonila se pred nacistima u Nizozemsku. Čita Pseudo-Deonizija Areopagita, potom Ivana od Križa te piše svoju *Znanost križa (Kreuzeswissenschaft)* u kojoj spaja karmelićansku duhovnost i svoje istraživanje ljudske osobe, slobode i interiornosti. U oporuci moli Boga da »uzme njezin život kao žrtvu za mir u svijetu i spas Židova od pogroma«.

Dana 2. kolovoza 1942. deportirana je u nacistički koncentracijski logor Auschwitz. Tu je, kao Židovka, i ubijena nedugo potom, 9. kolovoza.

Papa Ivan Pavao II. proglasio ju je blaženom 1. svibnja 1987., svetom 11. listopada 1998. godine, a 1. listopada 1999. – nakon sv. Nikole, sv. Jurja, sv. Benedikta, sv. Ćirila i Metoda, sv. Brigitte Švedske, sv. Katarine Sijenske, sv. Ivane Orleanske, sv. Thomasa Morea i sv. Terezije Avilske – suzaštitnicom Europe.

Kako pisati o dugoj intelektualnoj i duhovnoj putanji koja je Edith Stein vodila iz židovstva u katoličanstvo? Ona je po svim mjerilima gorostas – dubokoumna, u službi odana, u izvornosti izazovna. Kako proniknuti u njezin psihološki profil? Kako opisati njezinu smrt kao vršak njezina sebedarja, kao njezin Jom Kipur? Kako razumjeti činjenicu da je u Katoličkoj crkvi proglašena svetom zbog mučeničke smrti u koju ju je dovela njezina pripadnost židovskome narodu? Zacijelo ne tako lak zadatak.

Tim možemo biti zahvalniji što se te zadaće latila Jasminka Domaš. Tkogod poznaje njezin bogat opus – posebice njezine zadnje knjige posvećene duhovnosti i misticizmu: *Židovska meditacija* (2003), *Kabalističke poruke* (2003), *72 imena Boga* (2008), *I Bog moli* (2013), *Žena sufi* (2014), *Dan po dan* (2014) i *Duša je nebo* (2016) – razumjet će zašto nas upravo autorica s takvim senzibilitetom kakav je njezin može uvesti u nutarnji svijet Edith Stein, u prostore nutarnje njezine slobode.

U tekstovima (pjesmama, meditacijama, romanima) Jasminke Domaš možemo, naime, po vidljivim tragovima, razaznati njezino tradicijsko ishodište – judaizam, točnije mistički židovski nauk, no, to nije prepreka njezinu razumijevanju mističkoga svijeta kršćanstva u kojem se kreće sestra Terezija Benedikta od Križa. Naprotiv. Roman, što ga je autorica nasloвила *Izabrana* – a opremljen bilješkama i obogaćen pogovorom Sibile Petlevski – to jasno svjedoči.

Autentična mistička učenja bivaju međusobno mnogo bliža nego su to religijska učenja, koja, naposljetku, nisu drugo nego jezik na koji različite tradicije nastoje prevesti iskustva susreta s Transcendentalnim. Tako je Edith postala Terezijom ne samo tako što je prešla iz jednog jezika u drugi, nego zato što je prešla iz racionalnoga u nutarnje razumijevanje srcem. I sama je nakon krštenja rekla: »Moj je povratak Bogu učinio da se ponovno osjećam Židovkom«, što

je tvrdnja koja bješe integralnim dijelom njezina viđenja empatije kao putovanja u druge svjetove bez gubljenja prijašnjeg osjećaja sebe. To nije bila toliko teološka tvrdnja, koliko psihološka nužnost proistekla iz dubokoga uvjerenja da Bog ne može ograničiti svoju milost tek na granice vidljive religijske zajednice. Mistička iskustva, kakva mogu proizaći iz religijskih osjećaja, ali izmiču ograničenjima religije, nisu drugo do intiman dijalog duše koja čezne za Bogom i Boga koji joj se daje u intimi duše koja čezne za njim.

Upravo u prostoru takve čežnje duše Jasminka Domaš ulazi u dijalog i s Edith. I nas poziva u isto – na putovanje u zemlju nutarnje slobode. Čini to suptilnim propitivanjem i svojevrsnom empatijom o kakvoj je i Edith pisala. Razmotriti drugog, ovdje Edith, u unutarnoj percepciji, tj. razmotriti njezino psihičko »ja« i njegove attribute, znači vidjeti sebe sama kao što vidimo drugoga i kao što on vidi nas... Tako empatija i unutarinja percepcija rade rukom pod ruku da nas dadnu nama samima.

Kad stanemo čitati roman *Izabrana* kao duhovnu interpretaciju Edithina puta, ne možemo stati dok ga ne ispijemo do posljednje kapi. Čujemo Edithin glas kao Jasminkin i Jasminkin kao Edithin. Glas je to duše koja se kreće u bezvremenim dimenzijama intime u kojima se uspostavlja odnos osobe i puta kao odnos jedinstvenoga sklada iz kojega se raspliću radosti i boli, obilje boli.

Linije građe romana provučene su kroz trideset i jedno poglavlje kroz koja nas autorica – lakoćom jednostavnosti, ali složenosti misaonih slojeva i granica čiji se obrisi čas čvrsto uzdižu, a čas jedva naziru – uvodi u duhovnu biografiju iznimne žene. Pratimo njezinu duhovnu putanju od jednoga Jom Kipura (dan rođenja) – prelazeći preko Velikoga petka, odnosno ulaska u »znanost križa« – do drugoga, simboličkoga Jom Kipura (dan smrti).

Buntovnica koja se cijeli život osjeća strankinjom na ovom svijetu i koja »živi svoj život« probijajući se kroz filozofijsku potragu za znanjem do mističkih iskustava vlastite »ukorijenjenosti u Nebu«, prihvatila je do kraja, sve do smrti gušenjem, Onoga tko ju je izabrao. I po cijenu vlastitog izmiještanja iz ljudskih korijena koje nikad nije zanijekala. Jasminka joj stavlja u usta rečenicu: »Je li cijeli moj život bio samo zbog ovoga časa?«, otkrivajući nam da, zacijelo, jest.

Ponajbolji dijelovi romana su dijelovi u kojima smo stavljeni usred kakva prizora (primjerice, prizore sukoba različitih volja: Edithine i majčine ili Edithine i Geuline) kojima nam autorica, stilistički vješto, dočarava ozračje u kojem se događa pa postajemo više od pukoga promatrača – postajemo sudionicima, odnosno u nama vibriraju iste slutnje, drhtaji, nedoumice, a onda pouzdanje i ufanje kakve je proživljavala Edith. Njezin psihološki profil živo je i iznijansirano rastvoren pred nama te gotovo da možemo vidjeti niti njegove geneze. No, ne zaustavljamo se ni u jednoj točki, nego ulazimo u dinamiku u kakvoj jedna misao, odluka, osjećaj proizlaze iz druge, i to ne u pukom linearnom nadovezivanju fabularnih čvorišta nego u odmotavanju klupka prema sve dubljem razumijevanju dekonstrukcije ega i sjedinjenju s Onim iz kojega sve izvire i u kojega sve uvire.

Židovka, ujedno i kršćanska mističarka, u Jasminkinu romanu – očitujući autoričino iznimno umijeće u prepletanju nutarnjih i vanjskih dijaloga – otkriva nam da se najdublji dijalozi između judaizma i kršćanstva, čovjeka i Boga, ljudske patnje i Božje šutnje događaju u dijalogu Jom Kipura i Velikoga petka.

Kao što znamo, Jom Kipur je židovski blagdan, Dan pomirbe, kada vjernici – nakon desetodnevnoga posta za kojega su molili svoje bližnje da im oprostite od njih im nanesene uvrede i povrede – ne mole tek Bog za oproštenje vlastitih grijeha, nego i grijeha cijeloga svijeta. Štoviše, vjeruju da se život jednoga bića može otkupiti životom drugoga. Nije teško povući paralelu s Isusovim Velikom petkom, pa onda i Velikom petkom svakog vjernika koji se suočava sa smrću, na način na koji se on suočio kao slobodno biće. Uostalom, na način na koji se s njom suočila, »uronjena u svjetlost«, sestra Terezija Benedikta od Križa.

Ona je bila izabrana za takvo krajnje sebedarje na koje ju poziva taj dijalog Jom Kipura i Velikoga petka i za koje je bila pripravna u trenutku smrti, sebedarja kakvo je dalo snage i njezinoj sestri Rosi da s njom prinese svoju smrt »za židovski narod« i kakvo je jače pouzdanjem u Boga, kada on i šuti, od užasne nakane onih koji su je u tu smrt poslali, od »moralnoga kolapsa Europe«.

Teodicejsko, trajno nerješivo pitanje, o podrijetlu zla, kakvo čovjeka suočena s njim, može dovesti do nijekanja Boga, u pozadini je cijeloga romana, ali njezova autorica izmiče zamci da pokuša na njega odgovoriti. U romanu rabinu u jednom kutu vagona koji ih vozi u smrt, raspravljaju o tome, a onda najstariji rabin reče: »A sada se pomolimo.«

I Isus bješe Židov te bi, da je bio kao čovjek živ u vrijeme progona Židova za Drugoga svjetskog rata, najvjerojatnije i sam bio ubijen u kakvoj plinskoj komori. Ponovno naći Boga prisutnoga ne ide bez dijalektike njegove odsutnosti. Bog može šutjeti i napustiti čovjeka, ali ga ne napušta u njegovoj smrti. Isus, i sam kušavši osjećaj napuštenosti od Boga, ne daje odgovor na pritužbu o postojanju zla kakvo »ubijajući čovjeka ubija samoga Boga«, nego naprosto biva, i na božanski način ostaje, čovjekom koji trpi i umire. Nasljeđujući ga, isto čini i sestra Terezija Benedikta od Križa. Jasminka Domaš joj stavlja u usta rečenicu kojom ona to sama potvrđuje: »Moj je cilj da unutarnja svetost postane struktura svijeta.«

»Židov je Židov zato što ne gubi nadu i onda kada nade nema. Zlo će se jednoga dana umoriti. Unatoč ovoj strahoti, pokušajmo živjeti u nadi i svjetlosti« – kaže sestra Terezija Benedikta gledajući smrti u oči. Ili na drugom mjestu u romanu: »Ako u nevolji ne napustimo bližnjega, sagradili smo svoje sveto mjesto na kojem će On prebivati. Vrhunsko zlo, koliko god bilo jako, na kraju će pokleknuti pred vrhunskim dobrom.«

Misao Edith Stein, odnosno sestre Terezije Benedikte od Križa, izmiče teološkim kategorizacijama jednako kao što im izmiče i roman Jasminke Domaš. Ako roman i ne budu prihvatili tipični kršćani i Židovi u nas, zacijelo će ga opeotvano čitati oni koji čeznu za Bogom. A svakako će u njemu uživati ljubitelji proze visokoga umjetničkoga dosega.